
Metody pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych - teoria i praktyka

---

Anna E. Nadolska

Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego
Wydział Nauk Społecznych w Warszawie

*Nie porównuję dziecka z innym dzieckiem,
ale każde dziecko z nim samym*

Jan Henryk Pestalozzi

W dzisiejszych czasach obserwuje się zjawisko dążenia do jedności. Dzieje się tak w różnych dziedzinach życia. Politycy dążą do zjednoczenia Europy, psycholodzy do jedności człowieka, pedagodzy do integracji dzieci pełnosprawnych i niepełnosprawnych w społeczeństwie, terapeuci integracji sensorycznej do integracji wszystkich zmysłów. Niektórzy jednak zapominają, że nie system, ale człowiek w tym systemie jest najważniejszy.

Niepełnosprawność ukazuje nam, że kimś ważniejszym jest człowiek niż to, co umie i robi, choć ważne jest, aby na miarę swoich możliwości i umiejętności mógł się zrealizować. To integracja ma dać tym dzieciom szansę i odpowiedź na nurtujące pytanie: czy są oni pełnoprawnymi członkami naszego społeczeństwa i jaką mają szansę rozwoju.

System edukacji w Polsce powinien i już po części zaczyna być otwarty na wszystkich uczniów. Powinien zwracać uwagę na ich indywidualne potrzeby oraz podejmować różnorodne działania w celu zapewnienia wszystkim jak najlepszych warunków normalnego i pełnego funkcjonowania w środowisku.

Specjalne potrzeby edukacyjne to wypadkowa możliwości i braków dziecka oraz możliwości i braków otoczenia. Dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, to w szczególności uczniowie:

- wybitnie zdolni;
- niepełnosprawni ruchowo i przewlekle chorzy;

- z zaburzeniami zachowania, niedostosowani społecznie i zagrożeni niedostosowaniem;
- pochodzący ze środowisk i obszarów zaniedbanych ekonomicznie i kulturowo;
- z innymi trudnościami w nauce.

Potrzeby edukacyjne dziecka powinny być rozpoznawane jak najwcześniej, by zwiększyć szansę na ich zaspokojenie. Szansa ta pozwoli na zapewnienie uczniowi wsparcia i zindywidualizowanej pomocy, która będzie zależała od dokonanego na poziomie szkoły rozpoznania, zarówno w pokonywaniu trudności w uczeniu się, jak i w rozwijaniu uzdolnień. Jest to możliwe dzięki nauczycielowi, który indywidualizuje pracę z uczniem oraz wspiera, we współpracy z rodzicami, jego rozwój w różnych sferach. To nauczyciel jest odpowiedzialny za to, czego i jak uczy. Jego zadaniem jest taka organizacja pracy, aby jak najlepiej wychodzić naprzeciw indywidualnym potrzebom, trudnościom, zainteresowaniom czy zdolnościom uczniów. W planowaniu procesu kształcenia nauczyciel powinien: kierować się wymaganiami zawartymi w podstawie programowej, swobodnie dobierać programy nauczania, umiejętnie dobierać pomoce i środki dydaktyczne.

Nowy projekt rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej zakłada powstanie spójnego modelu kształcenia, który będzie dostrzegał na wszystkich etapach edukacyjnych problemy szczególnie ważne dla każdego ucznia. Wyodrębnia on:

- edukację przedszkolną – zawierającą wczesną obserwację i ocenę dojrzałości, gotowości szkolnej dziecka;
- szkołę podstawową – jako miejsce rozpoznawania specyficznych trudności w nauce, uzdolnień, predyspozycji uczniów oraz udzielania im indywidualnego wsparcia;
- szkołę gimnazjalną i ponadgimnazjalną – jako miejsca przygotowujące do wyboru ścieżki edukacyjnej i zawodowej, zapewniające dostęp do informacji, doradztwa i poradnictwa zawodowego¹.

Należy pamiętać, że dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niepełnosprawnościami, nauczanie dostosowuje się ponadto do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się.

W polskiej edukacji powinna spełniać się idea jedności w zróżnicowaniu, która tworzy takie warunki, jednocześnie uwzględniając indywi-

---

¹ Projekt rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Warszawa 2010.

dualne potrzeby i możliwości uczniów oraz zapewniając im wspólne kształcenie na każdym poziomie.

Każde dziecko powinno mieć dokonaną rzetelną i kompleksową diagnozę psychopedagogiczną, która powinna być przeprowadzona jak najwcześniej i ponawiana w różnych okresach jego rozwoju. Prawidłowo wykonana diagnoza pozwala na opracowanie i wdrożenie Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego (IPET) pozwolą na wskazanie odpowiednich metod i form pracy z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Należy przy tym pamiętać, iż wiele informacji możemy uzyskać od rodziców lub prawnych opiekunów dziecka. Jednym z wielu zadań nauczyciela jest rozpoznanie zakresu potrzeb ucznia i ich właściwe ukierunkowanie oraz odpowiednio dobrane metody.

Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny (IPET) opracowuje każda placówka oświatowa dla uczniów, którzy posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego i opinię Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej. W dokumentacji tego programu zawarte są: dane ucznia, diagnoza przedszkola/szkoły (charakterystyka ucznia, obserwacje własne, wywiad z rodzicami, dokumentacja medyczna i inne), zalecenia PPP, zakres dostosowania programu nauczania do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia (poszczególne przedmioty/rodzaje zajęć, zakres dostosowywanych treści programowych, formy i metody pracy oraz osoby odpowiedzialne). Do programu według zaleceń PPP dołącza się dodatkowe indywidualne programy terapii (np. logopedia, terapia pedagogiczna, terapia integracji sensorycznej, terapia stymulacji polisensorycznej, terapia psychologiczna, zajęcia socjoterapeutyczne, inne zajęcia specjalistyczne). Dostosowuje się również (jeśli jest takie zalecenie) program wychowawczy i program profilaktyki szkoły do możliwości psychofizycznych ucznia. Ważnym elementem IPET-u są zadania dla rodziców, które są jasno określone. Po opracowaniu IPET-u podpisują go wszyscy nauczyciele uczący danego ucznia, jego rodzice i zatwierdza dyrektor placówki do realizacji. Dodatkowo przynajmniej raz w roku dokonuje się ewaluacji opracowanego programu.

Z pewnością większość placówek oświatowych dokonywała opracowań takich programów, jednakże nigdzie nie było jasnych zasad konstrukcji IPET-ów. Obecnie Ministerstwo Edukacji Narodowej, wprowadzając rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej, chce to ujednolicić. Określenie jednokowych zasad na poszczególnych etapach edukacyjnych wskaże nauczycielom jasne metody i formy pracy z uczniem, które na niższych szczeblach zostały sprawdzone. Karta Potrzeb i Świadczeń ucznia, którą wprowadzi wspomniane rozporządzenie, będzie przekazywana wraz z inną doku-

mentacją ucznia do następnej placówki. Karta będzie zawierać: diagnozę wynikającą z orzeczenia lub opinii wydanej przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną oraz diagnozę medyczną; rozpoznanie dokonane przez nauczycieli i specjalistów ze szkoły; obszary funkcjonowania, w których uczeń potrzebuje wsparcia, terapii, specjalnej pomocy czy dostosowanych do jego możliwości metod pracy; potencjalne zdolności i umiejętności dziecka, które należy rozwijać w trakcie edukacji; zalecane świadczenia, pomagające rodzicom i władzom oświatowym w podejmowaniu decyzji dotyczącej formy spełniania obowiązku szkolnego czy obowiązku nauki, w tym propozycje form i sposobu realizowania wsparcia na kolejny okres, z określeniem czasu trwania i wymiaru godzin; rodzaju udzielanego wsparcia i okres, w którym było udzielane; okresowe oceny efektywności działań podejmowanych wobec ucznia.

Według *Słownika wyrazów obcych* metoda pochodzi od greckiego słowa *méthodos* oznaczającego drogę dojścia, sposób poznania, teorię. Współcześnie w języku polskim ma ono dwa znaczenia:

1. świadomie i konsekwentnie stosowany sposób postępowania dla osiągnięcia określonego celu; zespół celowych czynności i środków;
2. sposób naukowego badania rzeczy i zjawisk; ogół reguł stosowanych przy badaniu rzeczywistości².

Głównym celem kształcenia jest wszechstronny rozwój ucznia, czyli poziom poznawczy (nabywanie wiadomości o świecie) i poziom behawioralny (umiejętność skutecznego działania) w różnych dziedzinach jego życia.

Według Wincentego Okonia w teorii wielostronnego kształcenia, pełny rozwój osobowości umożliwia proces, który obejmuje poznawanie (nabywanie wiedzy), działanie (nabywanie umiejętności), odkrywanie (rozwiązywanie problemów) oraz przeżywanie wartości³.

Bardzo ważnym elementem dla uczniów jest budowanie motywacji, wyrabianie pozytywnego stosunku do wyzwań, które stawiamy przed dzieckiem ze specjalnymi potrzebami. Można to osiągnąć poprzez aktywizowanie, czyli stwarzanie warunków dla samodzielnej inwencji i pomysłowości dziecka, pracę metodami aktywizującymi, docenianie wysiłków – zauważanie każdej próby rozwiązania zadania (nawet jeśli rozwiązanie nie zakończyłoby się sukcesem), zachęcanie do podejmowania kolejnych zadań i prób oraz chwalenie. Czasem wystarczą proste słowa: „Cieszę się, że próbowałeś sobie poradzić z tym zadaniem. Postaraj się

---

² *Słownik Wyrazów Obcych*, PWN, Warszawa 1995.

³ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998.

rozwiązać to jeszcze raz. Wierzę, że Ci się uda. Zobacz, część tego zadania wykonałeś dobrze”.

W dziecku trzeba docenić to, co uczeń umie, oraz to, co mu się udało osiągnąć. Nie chodzi o wytykanie mu błędów.

Wiele metod nauczania zawiera w sobie poszczególne etapy przygotowania materiału nauczania i właściwej pracy z uczniem. Od metod pracy oczekujemy, że pozwolą nam one na:

- zapoznanie ucznia z nowym materiałem, który możemy mu zaprezentować, lub wskazać kierunek do samodzielnego poszukiwania;
- utrwalenie zdobytej wiedzy, rozwiązanie, odkrywanie i doświadczanie;
- sprawdzenie i ocena stopnia opanowania wybranego obszaru wiedzy.

Odnosząc się do kryterium historycznego i sposobu współpracy między nauczycielem a uczniem, można wyróżnić następujące metody:

- oparte na słowie (nauczyciel mówi, pyta; uczeń słucha, czyta, odpowiada);
- oparte na prezentacji (nauczyciel przedstawia; uczeń obserwuje);
- oparte na praktycznym działaniu (nauczyciel instruuje, uczeń pracuje samodzielnie).

Wiele klasyfikacji metod nauczania opiera się na czterech wymiarach kształcenia wielostronnego według W. Okonia:

- asymilacyjne (podające informacje, opisowe, postawa receptywna);
- problemowe (wspierające kreatywność, własne odkrycia, postawa badawcza);
- emocjonalne (eksponujące, przeżywanie wartości, postawa afektywna);
- operacyjne (praktyczne, działanie na planie fizycznym, postawa aktywna)⁴.

Wielu wybitnych autorów różnie nazywa poszczególne grupy metod. I tak Wincenty Okoń dzieli metody nauczania na cztery grupy:

- asymilacji wiedzy – uczenie się przez przyswajanie: pogadanka, dyskusja, wykład, praca z książką;
- samodzielnego dochodzenia do wiedzy – uczenie się przez odkrywanie: klasyczna metoda problemowa, metoda przypadków, metoda sytuacyjna, giełda pomysłów mikronauczanie, gry dydaktyczne;
- waloryzacyjne – uczenie się przez przeżywanie: metody impresyjne, metody ekspresyjne;

---

⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998.

- praktyczne – uczenie się przez działanie: metody ćwiczebne, metody realizacji zadań wytwórczych⁵.

Czesław Kupisiewicz wyróżnia również grupy, dwie metody:

- oparte na słowie: wykład, opowiadanie, pogadanka, opis, dyskusja, praca z książką;
- aktywizujące: burza mózgów, sytuacyjna, inscenizacji, problemowa
- oparte na obserwacji i pomiarze: pokaz, pomiar;
- oparte na praktycznej działalności uczniów: laboratoria, zajęcia praktyczne⁶.

Natomiast Tadeusz Nowacki metody nauczania sprowadza do dwóch grup:

- metody nauczania teoretycznego: wykład, pogadanka, dyskusja, opis, opowiadanie, wyjaśnienie;
- metody nauczania praktycznego: rozwijanie umiejętności, pokaz, ćwiczenie, instruktaż, inscenizacja⁷.

Obecnie istnieje wiele metod nauczania, które uwzględniają specyficzne potrzeby uczniów, ich możliwości. Nie należy też zapominać o dobrych i sprawdzonych metodach, takich jak np. praca w grupach czy metoda projektu. Tu nauczyciel ma duże możliwości działania, gdyż może łączyć uczniów w grupy jednorodne lub mieszane. Należy pamiętać, iż stosując dobrane metody nauczania, osiągniemy zamierzone cele, a jednocześnie pozwolimy uczniom o specjalnych potrzebach edukacyjnych osiągnąć sukces na miarę ich możliwości. To nauczyciel różnicuje zadania dla poszczególnych uczniów pod względem stopnia trudności, możliwości uczniów i ich zainteresowań. To uczniowie wykonują różne zadania samodzielnie, współpracując ze sobą, pomagając sobie nawzajem, oraz uczą się od siebie osiągając niekiedy wspólny sukces. Aktywne uczenie i odpowiednie metody mają wiele zalet:

- angażują różne zmysły ucznia, co pozwala na lepsze zrozumienie i zapamiętanie nauczanych treści. Generalnie należy pamiętać, że zapamiętujemy:

- 10% tego, co słyszymy (wykład),
- 20% tego, co widzimy (demonstracja),
- 40% tego, o czym rozmawiamy (dyskusja),
- 90% tego, co robimy (inscenizacja);

- wprowadza demokratyczne zasady, uczy w sposób uczestniczący;

---

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1976.

⁷ T. Nowacki, *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Warszawa 1977.

- tworzy dobre relacje, ćwiczy umiejętności pracy zespołowej, prowadzi do synergii czyli wzmocnienia efektów dzięki pracy w grupie;
- nauczyciel staje się przewodnikiem uczniów;
- uczy kreatywnego myślenia, prowadzi do twórczych rozwiązań;
- zajęcia są ciekawe i motywujące;
- uczniowie, posiłkując się zdobywaną wiedzą, trenują przydatne umiejętności, w tym uczenia się;
- rozmaite umiejętności są dostosowane do różnorodnych oczekiwań i stylów uczenia się dzieci;
- uczy kreatywnego myślenia, prowadzi do twórczych rozwiązań;
- zajęcia są ciekawe i motywujące;
- uczniowie na bazie przyswajanej wiedzy trenują przydatne umiejętności, w tym umiejętność uczenia się;
- rozmaite umiejętności są dostosowane do różnorodnych oczekiwań i stylów uczenia się dzieci.

Wskazówki dla nauczycieli do pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych:

- nie porównuj ucznia ani z jego rodzeństwem, ani z rówieśnikami;
- nie komentuj głośno jego trudności;
- dostosuj kryteria oceniania i poinformuj o nich ucznia i rodziców;
- dostosuj wymagania do możliwości ucznia;
- nie stwarzaj sytuacji rywalizacji;
- określ cele nauczania, tak by uczeń mógł odnieść sukces;
- poznaj i wykorzystaj umiejętności, zdolności ucznia i pomóż mu prezentować je przed innymi;
- nie pomagaj dziecku, robiąc coś za niego, ani nie podsuwaj mu bezustannie gotowych rozwiązań i podpowiedzi;
- chwal ucznia, nagradzaj go słownie;
- w rozmowach podkreślaj rzeczy dobre, pozytywne, a nawet drobne osiągnięcia;
- pomóż uczniowi w osiąganiu celów;
- daj możliwość uczniowi zgłaszania się do wykonania pewnych zadań, pełnienia ról;
- informuj ucznia i jego rodziców o sprawach, które go dotyczą;
- dziel się pozytywnymi uwagami z rodzicami o ich dziecku.

Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny ułatwi pracę nauczycielom, którzy na kolejnym etapie edukacyjnym będą pracować uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Do tej pory każdy nauczyciel musiał sam wypracowywać metody pracy z takim uczniem. Istnieje szansa, że uczeń, przechodząc do następnego etapu nauki, wraz

ze standaryzowaną dokumentacją opisującą jego potrzeby i osiągnięcia, nie będzie anonimowy. Wierzę, że IPET jako dokument będzie stanowił cenne źródło informacji dla nauczycieli i pedagogów szkolnych. Z pewnością pozwoli na – jeśli nie natychmiastowe – to szybkie wdrożenie działań pomocniczych będących kontynuacją wsparcia udzielanego w poprzedniej placówce oświatowej. Proponowane rozwiązania zapewnią uczniowi wsparcia i zindywidualizowaną pomoc, w zależności od dokonanego na poziomie szkoły rozpoznania, zarówno w pokonywaniu trudności w uczeniu się, jak i w rozwijaniu uzdolnień dziecka.

SUMMARY

Nowadays, a common phenomenon observed in the search for unity. Politicians seek to unite Europe, to the unity of the human psychologists, educators to integrate disabled children and disabled people in society, sensory integration therapists to integrate all the senses. But some people forget that no system, but a man in this system is the most important. Disability shows us that something important is a man than what he knows and he does, although it is important that the extent of its capabilities and skills can be achieved. This integration is to give these children a chance and answer the persistent question: whether they are full members of our society and we have a chance to grow. The educational system in Poland should (and already partly starts) to be open to all students. Should pay attention to their individual needs and take action to ensure all students the best possible conditions for normal and full functioning in the environment. Special educational needs and the resultant possibility of the child and the possible shortcomings and deficiencies environment. Children and adolescents with special educational needs, in particular students: gifted, physically disabled and chronically ill, with conduct disorder, socially maladjusted maladjustment and risk, coming from disadvantaged backgrounds and areas economically and culturally with other learning disabilities. Educational needs should be identified as soon as possible to increase the chance to meet their own needs.